

Սյուզաննա Խաչատրյան

ԱԶԳԱԿՑԱԿԱՆ, ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ, ԱՄՈՒՍՆԱԿԱՆ ԿԱՊԵՐ ԱՐՏԱՀԱՅՏՈՂ ՀԱՍԿԱՑՈՒՅԹՆԵՐԸ ՈՐՊԵՍ ԴԱՐՉՎԱԾՔՆԵՐԻ ԱՂԲՅՈՒՐ ԱՍՏՎԱԾԱՇՈՒՆՉ՝ ԳԻՐՔ ԱՌԱԿԱՑ, ՇԵՔՍՊԻՐ՝ «ԼԻՐ ԱՐՔԱ»

Հողվածում ներկայացված են ազգակցական, բարեկամական և ամուսնական կապեր արտահայտող հասկացույթները, որոնք իրենց հերթին ձևավորվում են այլաբերական արտահայտությունների, դարձվածքների շատ տեսակների, որոնք կարող են ունենալ թե՛ արքետիպային, թե՛ ժամանակակից իմաստավորումներ, ինչպես նաև էպիդիոգմատիկ կապերի միջոցով հարուցված նորակազմություններ:

Ազգակցական, բարեկամական ու ամուսնական կապեր ցույց տվող հասկացույթների համակողմանի ճանաչման համար հարկավոր է, ուրեմն, ճանաչել, նախ, նրա արքետիպային ձևերը՝ իրենց համապատասխան նշանակություններով, որից հետո առավել հստակ են երևում դրանց հետագա կիրառումները, փոխակերպումներն ու հավելյալ առնչանակությունները՝ կախված «ժամանակի ոգուց» եւ տվյալ երկրի համատեքստից: Մասնավորապես, նկատի են

առնվում նշյալ հասկացությունների Շեքսպիրյան կիրառումները, որոնք, Աստվածաշնչից հետո, կարելի է ասել, երկրորդն են նման հասկացությունների կիրառման առումով:

***Հիմնաբառեր.** հասկացույթ, դարձվածք, Շեքսպիր, Աստվածաշունչ, ազգակցական, ամուսնական, արքետիպ, բարեկամական:*

Ազգակցական, բարեկամական ու ամուսնական կապեր ցույց տվող հասկացությունների գլխավոր առանձնահատկությունն այն է, որ դրանք առնչվում են անմիջապես մարդ հասկացույթի և մարդկային հասարակության հետ: Ո՞վ է մարդ արարածը, որտեղի՞ց է եկել և ու՞ր է գնում, ինչպիսի՞ն է նրա հասարակական-սոցիալական կյանքի կառուցվածքը. ահա հարցեր, որ առնչվում են ազգակցական, բարեկամական և ամուսնական կապեր արտահայտող հասկացությունների հետ: Իսկ դրանք բազմաթիվ են (*հայր, մայր, որդի, դուստր, թոռ, ծոռ, հորաքույր, մորաքույր, հորեղբայր, մորեղբայր, քույր, եղբայր, քրոջորդի, եղբորորդի, հորեղբոր կին, քեռակին, զոքանչ, աներ, խնամի, փեսա* և այլն) և ընդգրկում են ողջ հասարակությունն իր բոլոր կապերով, որոնք ունեն մարդաբանական, ազգաբանական, պատմաբանական, սոցիալական, իրավական, բարոյաբանական, հոգեբանական և այլ նշանակություններ:

Աստվածաշնչի տեսանկյունից՝ մարդը ծագում է Աստվածների Աստծուց, արարված է նրա կողմից և կրում է նրա պատկերը, ինչպես ասվում է Ծննդոցում. «Աստուած

ասաց. «Մարդ ստեղծենք մեր կերպարանքով ու նմանությամբ, նա թող իշխի ծովի ձկների, երկնքի թռչունների, ողջ երկրի վրայ սողացող բոլոր սողունների վրա»: Եվ Աստուած մարդուն ստեղծեց իր պատկերով՝ Աստծո պատկերով ստեղծեց նրան, արու և էգ ստեղծեց նրանց: Աստված օրհնեց նրանց ու ասաց. «Աճեցէ՛ք, բազմացէ՛ք, լցրէ՛ք երկիրը, տիրեցէ՛ք դրան...»» (Ծննդ. 1:26-28):

Ինչպես և վկայում են աստվածաշնչյան այս և հետագա տողերը, նման աճումն ու բազմացումը տեղի է ունենում ոչ թե քառսային, անկանոն, եղանակով, այլ ստեղծվում է հասարակական ընկալումների վրա: Այս հիերարխիայում յուրաքանչյուրը գրավում է իր համապատասխան տեղը, ինչպես որ մարդաբանական կառույցում յուրաքանչյուր ոք ունի իրեն հատկացված տեղը: Հայտնի է, օրինակ, որ մարդաբանական կառույցում գլուխը համարվում է վերինը և առաջնայինը, ճակատը՝ պատվականագույնը, սիրտը՝ կյանքի աղբյուրը և այլն: Ըստ Աստվածաշնչի՝ ամենապատվականագույնն են ծնողները՝ հայրը և մայրը (Եկեղեցին նրանց անվանում է երկրորդ աստվածներ), այնուհետև՝ որդիները, որդիների մեջ՝ ավագ որդին, դուստրերը և այլն: Այստեղ դեր է խաղում արյունը որպես ազգակցական մերձավորության աստիճանը որոշող գործոն:

Այն, որ կրոնադիցաբանական, բանահյուսական և ժողովրդախոսակցական բնույթի տեքստերում-խոսույթներում արտահայտված ենք տեսնում ազգակցական, բարեկամական և ամուսնական կապերի արտահայտություններ

րը՝ տրված մարդակազմական պատկերացումների միջոցով, փաստարկվում է վերն ասվածը՝ մարդու մարմնամասերը համօրինակ են դիտվում ազգակիցների հետ՝ ըստ հարազատության և պատվի աստիճանների: Օրինակ, հաճախ կինն իր ամուսնուն անվանում է «գլուխ»՝ «*Ռու ես իմ գլուխը*» կամ «*Ռու ես իմ գլխի տերը*»: Իսկ իր սիրեցյալին, որդուն կամ դստերը կարող է՝ «*Ռու իմ սիրտն ես*», «*Ռու ես իմ սրտի տերը*» և այլն: Ազգականը շատ մոտիկ ազգականին կարող է ասել՝ «*Ճակատիս վրա տեղ ունես*» կամ «*Ռու իմ ճակատը բաց ես անում*» այսինքն՝ քո շնորհիվ ճակատս բաց, հպարտ եմ քայլում: Սա մի երևույթ է, երբ տեղի է ունենում հասկացույթների փոխարկում՝ միտքը արտահայտվում է փոխաբերաբար կամ փոխանվանաբար, որոնցով էլ կազմվում են շատ դարձվածքներ:

Անգլերեն ու հայերեն ասացվածքները (դարձվածքները)՝ «ընկեր» կամ «բարեկամ» հասկացույթների կիրառմամբ, ցույց են տալիս, թե որքան շատ են բարեկամական հարաբերությունների տեսակները: Օրինակ.

Company in distress makes trouble less - «*Ընկերույի մահը հարսանիք է*»,

A faithful friend is the medicine of life - «*Հավատարիմ ընկերը կյանքի բալասան է*» և այլն (Ալավերդյան 2012-2103:222):

Որպես բազմանշանակ բառեր՝ հասկացույթները ձևավորվում են այլաբերական արտահայտությունների, դարձվածքների շատ տեսակների. որոնք կարող են ունենալ թե՛ արքետիպային, թե՛ ժամանակակից իմաստավորումներ (Кунин 1986), ինչպես նաև էպիդիոգմատիկ կապերի միջոցով հարուցված նորակազմություններ (Шмелев Д.Н., 1964):

Ազգակցական, բարեկամական ու ամուսնական կապեր ցույց տվող հասկացույթների համակողմանի ճանաչման համար հարկավոր է, ուրեմն, ճանաչել, նախ, նրա արքետիպային ձևերը՝ իրենց համապատասխան նշանակություններով, որից հետո առավել հստակ են երևում դրանց հետագա կիրառումները, փոխակերպումներն ու հավելյալ նշանակությունները՝ կախված «ժամանակի ոգուց» և տվյալ երկրի համատեքստից:

Քանի որ Աստվածաշնչում բազմաթիվ են նման կապեր արտահայտող հասկացույթները՝ իրենց արքետիպային նշանակություններով, ուստի նպատակահարմար է այդ բազմաքանակության մեջ ընտրություն կատարել՝ ընտրել Աստվածաշնչի գրքերից որևէ մեկը և այդ գրքերից քաղել միայն որոշ հասկացույթներ, որովհետև անհնարին է անդրադառնալ բոլոր հասկացույթներին, առավել ևս ողջ Սուրբ Գրքին: Ուստի, որպես արքետիպային հասկացույթների աղբյուր, ընտրվել է «Գիրք առակաց»-ը և այնտեղ հանդիպող մի քանի առանցքային հասկացույթները, մասնավորապես՝ այնպիսիք, որոնք կազմում են դարձվածքներ՝

թե՛ անգլերենում և թե՛ հայերենում (երկուսն էլ՝ եբրայական կանոնից)։

Hear, my son, your father's instruction, and reject not your mother's teaching, for they are a fair garland for your head, and pendants for your neck. (Proverbs 1:8-9)

«Որդեա՛կ իմ, քու հորդ խրատին մտի՛կ ըրէ ու քու մորդ օրէնքը մի՛ մերժեր. Քանզի անոնք քու գլուխդ՝ շնորհած պսակ եւ քու պարանոցիդ մանեակներ պիտի ըլլան»։ (Առակ. 1:8-9)

Որդի, հայր, մայր, ահա այն եռամիասնությունը, որի մեջ հորը և մորը վերապահված է խրատելու, դաստիարակելու շնորհը, իսկ որդուն, իր հորը և մորը անսալով, իր գլխի վրա շնորհների պսակներ և պարանոցին՝ մանյակներ կրելու արժանավորությունը։ Այստեղ «գործում» է, ըստ էության, դարձվածքը, որն ասում է՝ «Քո հոր խրատը և քո մոր օրէնքը, եթե նրանց անսաս, քո գլխին՝ շնորհների պսակ ու քո պարանոցին՝ մանյակներ պիտի լինեն»։

Հաջորդը ևս դարձվածք է, ընդ որում՝ կազմախոսական։ «Գլխավոր հերոսը» կրկին «որդին» է՝ «որդյակ»-ը փառաբանական ձևով։

My son, if sinners entice you, do not consent. (Proverbs 1:10)

«Որդեա՛կ իմ եթե մեղավորները քեզ գլխէ հանել

ուզեն, դուն անոնց հաւանութիւն մի՛ տար»։ (Առակ. 1:10)

«Գլխէ հանել»՝ նշանակում է առաջնորդությունից զրկել։ Ուշագրաւ է, որ արեւելահայերենը ուրիշ կերպ է.

«Որդեակ, թող քեզ չխաբեն ամբարիշտ մարդիկ...»։

Շատ պարբերություններ ուղղված են «որդուն», որ նա լսի իր հորն ու մորը և ժառանգի օրհնություն.

Let your fountain be blessed and rejoice in the wife of your youth, a lovely and hind, a graceful doe. (Proverbs 5:18-19)

«Քու աղբիւրդ օրհնեալ ըլլայ. Եւ քու երիտասարդութեանդ կնոջը հետ ուրախ եղիր» (Առակ. 5:18)

Որդուն ուղղված խոսքը, թե՛ «Քու աղբիւրդ օրհնեալ ըլլայ», փոխաբերություն է, քանի որ այդ աղբյուրը հենց որդու կինն է, «կնքեալ ու փակեալ», ինչպէս ասվում է «Երգ Երգոցում»։

Առակաց 7-րդ գլխում անձնավորում են իմաստությունը և հանճարը՝ հանդես գալով իբրև ազգակցական-բարեկամական հասկացույթներ՝ «քույր» և «բարեկամ»։

My son, keep my words and treasure up my commandments with you, keep my commandments and live, keep my teachings as the apple for your eye, bind them on your fingers, write them on the table of your heart. Say to wisdom, 'You are my sister', and call insight your intimate friend, to preserve you from the loose woman, from the adventures with her smooth words. (Proverbs 7:1-5)

«Որդիա՛կ իմ, պահե՛ իմ խօսքերս ու իմ պատուիրաքներս քու քովդ ծածկե՛: Իմ պատուիրանքներս պահե՛ որպէ՛զի ապրիս ու իմ օրենքիս քու աչքերուդ բիրին պէս նայե՛: Չանոնք մատերուդ վրայ կապե՛, զանոնք սրտիդ տախտակին վրայ գրե՛:

Իմաստութեան ըսե՛. «Դուն իմ քույր ես» Ու հանճարը «բարեկամ» քոչե՛, որպէս զի քեզ օտար կնոջմէն, շողորթութեամբ խօսող օտար կնոջմէն, պահեն»։ (Առակ. 7:1-5)

Աստվածաշունչը, որպէս տարատեսակ հասկացոյթների գործուն շտեմարան, չի կարող բնութագրվել նույնիսկ բազմահատոր ուսումնասիրություններով:

Ազգակցական, բարեկամական և ամուսնական կապեր ցույց տվող հասկացոյթները և դրանց ներթափանցումները միայն Շեքսպիրի ստեղծագործության մեջ, արդեն իսկ անսպառ նյութ է: Բացի կառուցվածքափմաստային, լեզվական, բանասիրական ուսումնասիրություն-

ներից, արդի շրջանում ակտուալ են դառնում դարձվածքային պատկերների կառուցման տիպաբանական մեթոդը, «դարձվածքային պատկերների կառուցման առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը ցեղակից և ոչ ցեղակից լեզուներում (Авалиани 1968)», քննարկվում են «իրենց պատկերային – իդիոմատիկ բնույթով նույնական կամ գրեթե նույնական դարձվածային միավորների առաջացման օրինաչափությունները» և տիպաբանական ընդհանրությունները (Եղիազարյան 2005:8):

Գնալով ակտուալ են դառնում աստվածաշնչյան հասկացությունների և դրանց մի գործուն մասի՝ ազգակցական, բարեկամական և ամուսնական հասկացությունների թափանցումն ու զարգացումը գեղարվեստական գրականության մեջ: Մասնավորապես, նկատի են առնվում նշյալ հասկացությունների շեքսպիրյան կիրառումները, որոնք, Աստվածաշնչից հետո, կարելի է ասել, երկրորդն են նման հասկացությունների կիրառման առումով: Իսկ, Շեքսպիրը, պետք է ասել, առաջինն է համաշխարհային գրականության մեջ, ով աստվածաշնչյան ազգակցական, բարեկամական և ամուսնական կապերը քննարկել է այդպես դրամատիկորեն՝ ցույց տալով «աստվածայինի շարժումը» մարդկային կյանքի ու կենցաղի մեջ: Նույն այդ աստվածաշնչյան հասկացությունները՝ *հայր-որդի*, *հայր-դուստր*, *մայր-որդի*, *եղբայր-քույր*, *հարս-փեսա*, *կին-ամուսին* և այլն, նրա դրամաներում («Համլետ», «Օթթելո», «Լիր արքա», երևում և գործում են հախուռն զգացմունքայնությամբ, անկեղծու-

թյամբ և, կարելի է ասել, ամենայն նվիրվածությամբ: «Լիր արքա» ողբերգությունում խարդավանքի մեջ ներքաշված Գլոստերն ասում է.

Earl Closter. These late eclipses in the sun and moon portend no good to us: though the wisdom of nature can reason it thus and thus, yet nature finds itself scourged by the sequent effects: love cools, friendship falls off, brothers divide: in cities mutinies, in countries discord, in palaces treason, and the bond erakt twixt son and father. This villain of mine comes under the prediction: there's son against father: the king falls from bias of nature; there's father against child. (Act I, Sc II p.442)

Գլոստեր. «Արևի և լուսնի այս վերջին խավարումները ոչ մի լավ բան չեն գուշակում մեզ համար: Որքան էլ գիտունները այս կամ այն կերպ մեկանաբանեն բնության խորհրդավորությունը, այնուամենայնիվ, բնությունը իրեն խարազանված է զգում դրանց հաճախակի արդյունքներով. սերը սառչում է, բարեկամությունը նվազում, եղբայրները պառակտվում են. քաղաքներում խռովություններ, գյուղերում գժտություններ. Պալատներում մատնություն. հոր և զավակի միջև կապը խզվում է: Այս իմ սրիկա որդին այդ գուշակության ազդեցությամբ է գործում, որդին զինվում է հոր դեմ, թագավորը շեղվում է բնական ընթացքից. հայրը զավակի դեմ է ելնում» (Արար I, տեսարան II, էջ 479)

Շեքսպիրյան ողբերգություններից մեկն էլ սա է՝ եղբայրները պառակտվում են, հոր և որդու միջև կապը խզվում է և այլն: Նշյալ հասկացությունները (այն կրող անձինք) հանդես են գալիս նոր, կարծես ավելի չար ձևերով. մի նոր երանգավորումով, որը կապ ունի ինչպես հեղինակի հայեցակերպի, այնպես էլ «Ժամանակի ոգու հետ»: «Հոր և զավակի միջև կապը խզվում է», «Հայրը զավակի դեմ է ելնում»՝ սրանք հենց հասկացություններով կազմված դարձվածքներ են: Նշյալ դարձվածքներում, ինչպես տեսնում ենք, Ա. Ի. Սմիռնիցկու տարբերակմամբ, տարբեր են բառակապակցական-կառուցվածքային տիպերը, որը կապված է առանցքային բառի կամ բառաբերականական կենտրոնի առանձնացման հետ (Смирницкий 1956):

Այդպիսիք շատ են ինչպես բնագրում, այնպես էլ հայերեն թարգմանություններում: Շատ են նաև կազմախոսական ԴՄ-ները՝ արտահայտված ազգակցական հասկացությունների և մարմնամասերի գուգորդումներով. ինչպիսին է, օրինակ, Լիր արքայի խոսքը՝ ուղղված ֆրանսիական արքային և իր դստերը՝ Կորդելիային.

King Lear. Thou hast her, France: let her be thine, for we / have no such a daughter, nor shall ever see/ That face of hers again: (Act. I, sc I, p.439)

Լիր, «Տար, ֆրանսիացի, քոնն է, մենք չունենք այդպիսի աղջիկ, ոչ էլ ուզում ենք երեսը տեսնել»: (Արար I, տես I, էջ 473)

Փաստորեն այստեղ առկա են երկու՝ միմյանց հետ կապված դարձվածքներ, մեկը՝ «մենք չունենք այդպիսի աղջիկ», մյուսը «ոչ էլ ուզում ենք (այդ աղջկա) երեսը տեսնել»: Այդօրինակ կազմախոսական ԴՄ-ները, կազմված «երես», «բերան», «աչքեր», «լեզու» հասկացույթներով և ազգակցական, բարեկամական ու ամուսնական կապեր արտահայտող բառերով, իբրև արքեսիպային հենք ունեն աստվածաշնչյան օրինակները, բայց որոնք արդեն նոր ձևերով ու նորանոր երանգավորումներով են հանդես գալիս շեքսպիրյան տեքստերում:

Գրականության ցանկ

1. Աստղիկ (2012-2013) Ե. Սահակ Պարթև, էջ 217 – 223: 2:
2. Բաղիկյան, Խ. (2000) *Դարձվածային ոճաբանություն*, Երևան:
3. Եզեկյան, Լ. (2000) *Հայոց լեզվի ոճագիտություն*, Երևան:
4. Շեքսպիր, Վ. (1964) *Ընտիր երկեր*, հ. 1-2, Երևան:
5. Кунин, А.В. (1970) *Англиская фразеология*, Москва.
6. Кунин, А.В. (1956) *Курс фразеологии современного английского языка*, Москва.
7. Райхштейн, А.Д. (1978) *О сопоставлении фразеологических систем*, ин. Яз. в школе 4, Москва.
8. Смирницкий, А.И. (1956) *Лексикология английского языка*, Москва.
9. Шмелев, Д.Н. (1964) *Слово и образ*, Москва.

10. Crystal, D.A. (1997) *Investigating English Style*. London Longman.
11. *The works of Shakespeare*, vol. IV (1938) Moscow.
12. Wierzbicka, A. (1991) *Cross-Cultural Pragmatics: the Semantics of Human Interaction*, Berlin.

Բառարաններ և տեղեկատուներ

- Кондаков, Н.И. (1975) *Логический словарь- справочник*, Москва.
- Աստվածաշունչ (1994), Մայր Աթոռ Սուրբ Էջմիածին:
- *Holy Bible* (1989) New Standard Version, New York.

SYUZANNA KHACHATRYAN –*Concepts expressing kinship, matrimonial bonds, as a source of phraseological units with special reference to the Bible and Shakespeare* - The article deals with the concepts expressing kinship and matrimonial bonds, which in their turn form numerous metaphorical expressions and phraseological units having both archetypal and modern meanings, as well as new coinages by means of epidigmatic bonds. To comprehend the concepts of expressing kinship and matrimonial bonds, one should first of all reveal their archetypal forms with their corresponding meanings in order to make noticeable their further transformations and connotative meanings. In this respect the works of Shakespeare take the second place after the Bible.

Key words: concepts, kinship, matrimonial, metaphor, Shakespeare, Bible, archetype.

СЮЗАННА ХАЧАТРЯН – Концепты выражающие родственные и супружеские связи как источник фразеологических единиц (по Библии и Шекспиру) - В статье рассматриваются концепты выражающие родственные и супружеские связи, которые в свою очередь образуют множество метафорических выражений и фразеологических единиц, которые могут иметь как архетипы так и современные значения, также впоследствии эпидигматических связей новообразования. Для всестороннего познания концептов выражающих родственные и супружеские связи, следует во первых распознать их архетичные формы со своими соответствующими значениями, после чего чётко замечаются их дальнейшая трансформация и коннотативное значение. В этом отношении произведения У. Шекспира занимают второе место после Библии.

Ключевые слова: концепты, родственные, супружеские, метафора, архетипы, Шекспир, Библия.